

Bijlage Agenda Goed Bestuur Caribisch Nederland

Inleiding

Dit kabinet maakt zich hard voor goed bestuur en een sterke rechtsstaat in zowel het Europees als het Caribisch deel van Nederland, zoals ook verwoord in het regeerprogramma. Voor Caribisch Nederland is de Agenda Goed Bestuur opgesteld die ziet op de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba. In deze bijlage zijn de mijlpalen en inzet die bijdragen aan goed bestuur opgenomen. De mijlpalen en inzet hebben betrekking op de volle breedte van het kabinetsbeleid op het gebied van goed bestuur in relatie tot Caribisch Nederland. Deze bijlage is daarmee een bundeling van het kabinetsbeleid, en dient als kapstok, met dien verstande dat dit de bestaande departementale verantwoordelijkheden en verantwoordelijkheidsverdelingen met de openbare lichamen niet wijzigt.

Uitgangspunten

Voor de uitvoering van de Agenda Goed Bestuur gelden de volgende uitgangspunten:

1. Gedeelde verantwoordelijkheid en samenwerking:

In Caribisch Nederland is sprake van een gedeelde verantwoordelijkheid tussen de Rijksoverheid en de besturen van Bonaire, Sint Eustatius en Saba op het gebied van goed bestuur. De besturen van Bonaire, Sint Eustatius en Saba zijn primair verantwoordelijk voor de kwaliteit van het lokale bestuur en moeten op lokaal niveau hun eigen verantwoordelijkheid dragen. De verantwoordelijkheid voor het stelsel ligt bij de Rijksoverheid. De Rijksoverheid en de eilanden werken gezamenlijk aan het bevorderen van goed bestuur, rekening houdend met de verantwoordelijkheidsverdeling.

2. Het vergroten van het zelfcorrigerend vermogen staat voorop:

Integriteitsschendingen roepen terecht verontwaardiging op. *Checks and balances* helpen bij het voorkomen hiervan. Een effectieve aanpak richt zich daarom op het versterken van de lokale *checks and balances* en in het verlengde hiervan op het zelfcorrigerend vermogen van de eilanden.

3. Focus op realiseren van concrete en haalbare stappen:

Werken aan het verbeteren van het bestuur vergt een lange adem. Tegelijkertijd is het van belang om toe te werken naar een concreet perspectief. Daarom formuleert het kabinet duidelijke mijlpalen en monitort het kabinet de voortgang. Door te monitoren is het kabinet in staat om vroegtijdig bij te sturen indien de voortgang achterblijft en tegelijkertijd nieuwe doelen te stellen als doelstellingen tijdig worden behaald.

Voortgang rapporteren

De mijlpalen hebben betrekking op de volle breedte van het kabinetsbeleid op het gebied van goed bestuur in relatie tot Caribisch Nederland. Deze resultaten hebben betrekking op een breed scala van projecten. De Tweede Kamer zal periodiek worden geïnformeerd over de voortgang. De betrokken departementen en de eilanden worden hierbij betrokken

Prioriteit 1: Het versterken van de overheden en de verbetering van dienstverlening aan burgers en bedrijven

Wat willen we bereiken?

Mijlpalen prioriteit 1

- Er wordt stevig ingezet op het versterken van de bestuurs- en uitvoeringskracht van de eilandsbesturen en hun ambtelijke organisaties. Dit zorgt ervoor dat burgers en bedrijven beter en sneller kunnen worden geholpen. De Rijksoverheid ondersteunt waar mogelijk met generieke en specifieke maatregelen.
- Digitalisering draagt hieraan bij, en versterkt daarnaast de doelmatigheid en betrouwbaarheid van de overheid.
- Implementatie van het stelsel van basisregistraties en bijbehorende gegevensuitwisseling tussen overheden wordt geregeld.
- Met versterking van bekendmaking, openbaarheid en hergebruik van overheidsinformatie wordt de rechtszekerheid van burgers en bedrijven en de transparantie van overheidsorganisaties verder verbeterd.
- Financieel beheer is professioneel en goed geregeld. Het financieel toezicht wordt met de wijziging van de FinBES herzien.

Resultaten prioriteit 1		Planning	Betrokkenen
1.1	Eilandelijke aanpak goed bestuur: • Onder leiding van de gezaghebbers is elk eiland bezig met een eilandelijke aanpak goed bestuur, ondersteund met financiële middelen van mijn ministerie. De eilandelijke plannen sluiten aan op de bestuurlijke opgaven van het eiland en bieden ruimte om de ambities van het eiland en deze agenda te vertalen in concrete stappen die aansluiten op de lokale behoeftes. • De samenwerkingsaspecten hiervan met het Rijk zijn ondergebracht in de bestuursakkoorden met Bonaire, Sint Eustatius en Saba. • Tevens zijn in de bestuursakkoorden en onderliggende uitvoeringsagenda's met Bonaire, Sint Eustatius en Saba van kracht. Er zijn hierin andere maatregelen opgenomen om goed bestuur verder te versterken, zoals de aanpak van overheidsdeelnemingen (Bonaire) en goed bestuur van stichtingen belast met een publieke taak (Saba).	2025.	Bonaire, Sint Eustatius, Saba en BZK
<i>Aansluiten op de digitale overheid, verbeteren publieke dienstverlening en weerbare digitale samenleving</i>			
1.2	Invoering Burger Service Nummer (BSN) en beschikbaar stellen DigiD • Invoering van het BSN is de eerste stap in de invoering van de digitale overheid en versterking van de publieke dienstverlening. Na afronding hiervan volgt nog een invoeringstoets.	Vanaf eind 2025.	BZK (trekker), Bonaire, Sint Eustatius, Saba

	Het beschikbaar stellen van DigiD stelt overheidsorganisaties op Bonaire, Sint Eustatius en Saba in staat om na invoering in de eigen organisatie de authenticiteit van de gebruiker te waarborgen bij digitale dienstverlening.		
1.3	Vervolgstappen uitwerken in Aansluitplan Publieke Dienstverlening en Digitalisering. - Voor een goed werkende digitale overheid is nodig dat overheidsorganisaties hun basis op orde hebben, dat de voorzieningen van de digitale overheid beschikbaar zijn, registraties hergebruikt worden en dat er een organisatie-onafhankelijke gegevensinfrastructuur met authentieke gegevens (stelsel van basisregistraties) is. - Er wordt gewerkt aan een overheidsbreed Aansluitplan Publieke Dienstverlening en Digitalisering, om de publieke dienstverlening op Bonaire, Sint Eustatius en Saba op een volwaardig niveau te krijgen, dat vergelijkbaar is met publieke dienstverlening in het Europees deel van Nederland. Hierin zal ik de motie-Ceder/Bruyning betrekken.¹ - Randvoorwaardelijk voor deze actie is dat er een gelijkwaardig beschermingsniveau op de Bonaire, Sint Eustatius en Saba wordt geïntroduceerd voor privacy en cyberveerbaarheid. - Randvoorwaardelijk voor de invoering van diverse basisregistraties is dat de Kaderwetgeving rondom zelfstandige bestuursorganen (zbo's) op orde wordt gebracht. Anders kunnen deze zbo's geen bronhouder worden van basisregistraties.	Begin 2026.	BZK (trekker), Bonaire, Sint Eustatius, Saba, Rijksoverheid en zbo's JenV (voor onderdeel privacy)
1.4	Versterking uitvoering bekendmaking, openbaarheid en hergebruik overheidsinformatie Bekendmaking van overheidsbesluiten van de openbare lichamen is belangrijk voor de rechtszekerheid. Er wordt toegewerkt naar verplichte elektronische publicatie, aanpassingen aan Officiële bekendmakingen.nl en het wegwerken van achterstanden in bekendmakingen. Openbaarheid en hergebruik van overheidsinformatie wordt verbeterd in een tweesporen aanpak. Het eerste spoor bestaat uit korte termijn verbeteringen in de uitvoering, in samenwerking met de eilanden, en op een analyse van het huidige openbaarheidsregime. Dit ter voorbereiding op het tweede spoor. In het tweede spoor wordt verkend waar versterking van wettelijke kaders mogelijk en wenselijk zijn.	2026 (eerste spoor) en 2027 (tweede spoor).	BZK (trekker), Bonaire, Sint Eustatius, Saba BZK (trekker), Bonaire, Sint Eustatius, Saba
1.5	Reguleren desinformatie en artificiële intelligentie - Versterken wettelijke kaders en toezicht desinformatie en artificiële intelligentie - Actief beschikbaar stellen van informatiemateriaal over desinformatie voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba. - Geschikt maken en bevorderen gebruik Landelijk Algoritmeregister.	2028.	BZK

¹ Kamerstukken II, 2024-24, 36 639, nr. 13.

	NB. Randvoorwaardelijk voor de acties rondom desinformatie is dat er sterke onafhankelijke lokale journalistiek is, zodat er betrouwbare informatiebronnen beschikbaar zijn.		OCW
1.6	Verbetering publieke dienstverlening Het is belangrijk dat inwoners en ondernemers toegang hebben tot goede dienstverlening zonder onnodige bureaucratie. Vanuit haar regiefunctie op overheidsbrede dienstverlening zorgt BZK voor aansluiting op ontwikkelingen op (digitale) overheidsbrede dienstverlening in Europees Nederland. Met behulp van klantreizen worden knelpunten op het gebied van overstijgende dienstverlening van de Rijksdiensten en de openbare lichamen in kaart gebracht en via een projectmatige aanpak verbeterd. Een aantal onderdelen van de Rijksdienst Caribisch Nederland (RCN) met grote klantenstromen werkt samen aan realisatie van de ambities van de Werk aan Uitvoering-aanvraag 'Verbetering (digitale)dienstverlening RCN' vanuit de één-loket-gedachte en verbeteringen van de digitale dienstverlening (de <i>click</i>), de telefonie (de <i>call</i>) en in het baliecontact (de <i>face</i>). Ook zet de aanpak in op het verbeteren van de processen tussen RCN-diensten en de openbare lichamen.	2027.	BZK, RCN, Bonaire, Sint Eustatius en Saba
1.7	Optimaliseren dataverzameling, analyse en statistiek (i.s.m. CBS) Voor het maken van passend beleid is het van belang om (tijdig) over goede statistieken te beschikken. Dit is van belang op sociaaleconomisch terrein (waarop verschillende impulsen lopen), maar ook op het terrein van goed bestuur. Concreet is in 2025 het volgende in gang gezet. • Bonaire, Sint Eustatius en Saba lopen weer mee met de CBS Omnibus enquête. • De Staat van het Bestuur wordt doorontwikkeld. Meer financiële data van de openbare lichamen wordt ontsloten. • Bonaire, Sint Eustatius en Saba worden opgenomen in het Federatief Datastelsel (onderdeel van Aansluitplan Publieke Dienstverlening en Digitalisering 'Fase 2').	2025-2027.	BZK (trekker) Bonaire, Sint Eustatius, Saba
<i>Bestuurskracht en uitvoeringskracht</i>			
1.8	Ondersteuningsprogramma politieke gezagsdragers, eilandsecretarissen en eilandgriffiers BES Voor het bevorderen van goed bestuur is het van belang om te investeren in de professionalisering van de positie en effectiviteit van de politieke gezagsdragers², de eilandsecretarissen en de eilandgriffiers. De staatssecretaris van BZK heeft daarom met	Vanaf Q1 2025.	BZK (trekker), beroepsverenigingen, BES

² De gezaghebbers, eilandgedeputeerden en eilandraadsleden van Bonaire, Sint Eustatius en Saba vormen samen de doelgroep politieke gezagsdragers BES.

	vertegenwoordigers van de eilanden en in nauwe samenwerking met de beroepsverenigingen³ een ondersteuningsprogramma opgezet. Middels dit programma wordt een professionaliseringsaanbod, toegesneden op de Caribische context en rekening houdend met de behoeftes van de doelgroep, beschikbaar gesteld voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba. In 2024 zijn memoranda van overeenstemming getekend met de gezaghebbers van de eilanden en de directeuren van de beroepsverenigingen over het doel en de reikwijdte van de geboden ondersteuning. De uitvoering is in 2025 van start gegaan en wordt in het najaar van 2025 geëvalueerd. Afhankelijk van de evaluatie wordt het ondersteuningsprogramma meerjarig voortgezet.		
1.9	Versnellingsplannen werven en behouden personeel Versnellingsplannen voor het verbeteren van het werven, selecteren en behouden van personeel (in het kader van voldoende uitvoeringscapaciteit) zijn uitgevoerd in 2025. • Voor Sint Eustatius geldt dat momenteel een groot aantal vacatures openstaat bij het openbaar lichaam, ook voor cruciale functies. Daarnaast speelt dat het vervullen van functies vaak lang duurt door het huidige wervingsproces. Dit maakt dat men met de beperkte uitvoeringscapaciteit tegen veel belemmeringen aanloopt bij de uitvoering van de prioriteiten van het eiland. Sint Eustatius werkt daarom samen met het Rijk aan een 'Recruit & Retain' plan, waarbij ingezet wordt op ondersteuning bij werving en selectie vanuit BZK, versnellen van het wervingsproces, en evaluatie en modernisering van het huidige personeelsbeleid en arbeidsvoorwaarden. Dit moet ervoor zorgen dat de capaciteit van het openbaar lichaam versterkt wordt om haar prioriteiten te realiseren en de publieke dienstverlening te verbeteren. • Als onderdeel van het Bestuursakkoord Bonaire 2024-2027 is afgesproken dat voor de korte termijn versterking van het ambtelijk apparaat een versnellingsplan door Bonaire wordt opgesteld om de ambities en voorgestelde acties uit het bestuursakkoord uit te voeren. In april 2025 is dit versnellingsplan opgegaan in de afgeslankte versie van de uitvoeringsagenda waarbij Bonaire zich inzet voor versnelde werving van prioritaire functies. Voor de lange termijn is Bonaire bezig met de routekaart versterking uitvoeringskracht voor een gestructureerde en planmatige meerjarige aanpak. De routekaart, onderbouwd door een uit te voeren GAP-analyse, richt zich op de verbetering van de werving, strategisch personeelsbeleid en aantrekkelijk werkgeverschap om talent aan te trekken, te behouden en door te laten groeien.	2025.	Bonaire, Sint Eustatius, BZK faciliteert

³ Het Nederlands Genootschap van Burgemeesters, de Wethoudersvereniging, de Vereniging voor Raadsleden, de Vereniging van Griffiers en de Vereniging van Gemeentesecretarissen.

1.10	Uitvoeringstoetsen Naar aanleiding van de aangenomen motie Bruyning-Paternotte ⁴ heeft de VNG Caribendesk zich in het afgelopen jaar ingezet voor de ontwikkeling van een uitvoeringstoets, gericht op de uitvoerbaarheid van wetsvoorstellen binnen de eilandelijke context. De uitvoeringstoets is erop gericht om inzicht te bieden in de uitvoeringskracht en praktische haalbaarheid van komende wet- en regelgeving. De toets zelf houdt ook rekening met de uitvoeringscapaciteit van Bonaire, Sint Eustatius en Saba. In 2025 worden twee uitvoeringstoetsen gedaan.	2025.	VNG Caribendesk (trekker), (met financiële steun van BZK) Bonaire, Sint Eustatius, Saba
1.11	Beleidskader decentraal en gedeconcentreerd bestuur Aanvullend op 1.10 loopt het traject om voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba een afwegingskader vorm te geven voor de decentralisatie van taken naar de openbare lichamen in navolging van het beleidskader decentraal en gedeconcentreerd bestuur voor Europees Nederland. Een dergelijk kader kan de uitvoerbaarheid van het principe ' <i>comply or explain</i> ' versterken.	2025.	BZK (trekker)
1.12	Verbetering financieel beheer Financieel beheer wordt doorontwikkeld op basis van de bestuurlijke afspraken met Bonaire, Sint Eustatius en Saba. • Bonaire werkt aan de hand van een verbeterplan aan de borging van het financieel beheer. Doelstellingen van dit plan zijn onder andere het vervullen van openstaande vacatures, het optimaliseren van de werkprocessen en financiële rapportages en het upgraden van financiële systemen. • De in 2024 geïntroduceerde administratie organisatie en interne beheersing (AO/IB) in Sint Eustatius wordt in 2025 doorontwikkeld. Ook wordt ingezet op het borgen van financiële kennis binnen de organisatie. Dit moet zorgen voor solide overheidsfinanciën op het eiland en het behalen van een goedkeurende verklaring van de externe accountant op de jaarrekening. • Saba heeft het financieel beheer goed op orde. In 2025 wordt de afdeling concern control doorontwikkeld en worden verdere stappen gezet in de digitalisering van de financiële systemen.	2025-2026.	BZK, Bonaire, Sint Eustatius, Saba

⁴ Kamerstukken II 2023/2024, 36 410 IV, nr. 65.

Prioriteit 2: Het versterken van instituties en het realiseren van adequate wettelijke kaders en toezicht

Wat willen we bereiken?

Mijlpalen prioriteit 2			
• Versterken diverse wettelijke kaders voor het waarborgen van goed bestuur en bevorderen van bestuurlijke kaders. • Het principe van 'comply or explain' vormt een belangrijk uitgangspunt bij het realiseren van adequate wettelijke kaders voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba. • Stelsel van interbestuurlijk toezicht wordt gerevitaliseerd. • Versterkt stelsel van vergunningverlening, toezicht en handhaving (VTH) op het gebied van milieu, bouwen en natuur.			
Resultaten prioriteit 2		Planning	Betrokkenen
2.1	Herzieningswet WolBES-FinBES Met de Wet openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba (WolBES) en de Wet financiën openbare lichamen BES (FinBES) worden de bestuurlijke en financiële kaders bepaald voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba om hun taken goed uit te kunnen voeren. Deze wetten organiseren daarmee de randvoorwaarden voor goed bestuur, zowel bestuurlijk als financieel. Hier horen ook goede ' <i>checks and balances</i> ' bij, zoals de Rijksvertegenwoordiger, de revitalisering van het generieke interbestuurlijke toezicht en het model van getrappt financieel toezicht. Zoals bekend werkt het kabinet aan een herziening van de twee wetten. De Kamer zal binnenkort separaat nader hierover geïnformeerd worden. ⁵	Najaar 2025 in consultatie.	BZK (trekker), ministerie van Financiën (mede ondertekenaar in verband met de FinBES)
2.2	Algemene wet bestuursrecht BES Ter bevordering van goed bestuur en meer waarborgen voor burgers en bedrijven in Caribisch Nederland ontwikkelt het kabinet, mede op verzoek van Bonaire, Sint Eustatius en Saba, een Algemene wet bestuursrecht die is toegesneden op de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Er wordt op dit moment gewerkt aan de ambtelijke voorbereiding voor dit wetsvoorstel. Onderdeel van deze voorbereiding is ook dat in kaart wordt gebracht wat de financiële gevolgen zouden zijn als (delen van) de Algemene wet bestuursrecht BES zouden worden ingevoerd.	Start ambtelijke voorbereiding in 2025.	JenV (trekker), BZK en Bonaire, Sint Eustatius en Saba
2.3	Start opstellen wetsvoorstel Bibob-wetgeving BES De Wet Bevordering integriteitsbeoordelingen door het openbaar bestuur (Bibob) is een (preventief) bestuursrechtelijk instrument en wordt mede op verzoek van Bonaire, Sint	Wetstraject is begin 2025 gestart.	JenV (trekker), BZK en Bonaire, Sint Eustatius en Saba

⁵ Kamerstukken II 2023/24, 36410 IV, nr. 52.

	Eustatius en Saba opgesteld. Als er een ernstig gevaar dreigt dat bijvoorbeeld een vergunning wordt misbruikt, kan de bevoegde overheidsinstantie de aanvraag weigeren of de afgegeven vergunning intrekken. Voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba wordt op dit moment een wetsvoorstel uitgewerkt, waarbij de Europees Nederlandse Wet Bibob als uitgangspunt dient ('comply or explain'). De VNG Caribendesk heeft voor deze Bibob BES-wetgeving een uitvoeringstoets uitgevoerd en de uitkomsten hiervan worden meegenomen in het wetsvoorstel. Onderdeel van de voorbereiding is ook dat in kaart wordt gebracht wat de financiële gevolgen zijn van het wetsvoorstel. Voor de invoering van de wet is naar verwachting financiële dekking nodig.		
2.4	Wet op de politieke partijen Dit wetsvoorstel beoogt de onafhankelijke positie van politieke partijen te versterken en transparantie van de interne organisatie van politieke partijen te vergroten. Tevens worden er regels gesteld over de financiering van decentrale politieke partijen, inclusief een grondslag voor een subsidieregeling voor partijen; regels over (digitale) politieke campagnes en wordt een onafhankelijk autoriteit ingesteld als toezichthouder. Voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba is in het wetsvoorstel een apart hoofdstuk opgenomen waarmee maatwerk voor de Caribische context wordt geboden. Dit wetsvoorstel wordt in 2025 bij de Tweede Kamer ingediend.	Wetsvoorstel naar TK in 2025.	BZK (trekker), Bonaire, Sint Eustatius en Saba
2.5	Wetsvoorstel Bevorderen integriteit decentraal bestuur tweede tranche Dit voorstel wordt in 2025 ingediend bij de Tweede Kamer. Dit wetsvoorstel beoogt de politiek-bestuurlijke integriteit van het decentraal bestuur te versterken door onder andere het verplicht stellen van een risicoanalyse bestuurlijke integriteit als benoembaarheidsvereiste voor decentrale bestuurders, waaronder de eilandgedeputeerden van Bonaire, Sint Eustatius en Saba. De ministerraad heeft ingestemd met het wetsvoorstel en het voorstel is ter advisering aangeboden aan de Raad van State.	Wetsvoorstel is in 2025 naar RvS gestuurd.	BZK (trekker) en Bonaire, Sint Eustatius en Saba
2.6	Wet versterking participatie op decentraal niveau Deze wet beoogt de burgerparticipatie bij de voorbereiding, uitvoering en evaluatie van beleid op decentraal niveau te versterken. Daarvoor is de reikwijdte van de inspraakverordening uitgebreid in de Gemeentewet, Provinciewet, Waterschapswet en vanaf 1 januari 2027 in de WolBES. Ook wordt het uitdaagrecht, als specifieke vorm van participatie, wettelijk verankerd. Bonaire, Sint Eustatius en Saba hebben discretionaire ruimte om zelf te bezien hoe de uitvoering het beste lokaal vorm kan worden gegeven. Met inachtneming van de aangenomen motie-Hartog c.s. over gefaseerde inwerkingtreding van de wet, hebben Bonaire, Sint Eustatius en Saba extra tijd om tot een goede implementatie van de wet te komen. Er is ook ondersteuningsmateriaal naar Papiaments en Engels vertaald ter ondersteuning van de eilandsbesturen.	Inwerkingtreding van de wet per 1 januari 2027.	Bonaire, Sint Eustatius en Saba

2.7A	Aanpak 'comply or explain' De aanpak voor het waarborgen van het principe van 'comply or explain' voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba is recentelijk middels een Kamerbrief kenbaar gemaakt. ⁶ Hierin wordt de laatste stand van zaken rond de implementatie van het principe van 'comply or explain' beschreven en wordt de aanpak beschreven om het principe beter uitvoerbaar te maken voor de departementen en voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba.	Doorlopend. Kamerbrief reeds met de TK gedeeld.	BZK (trekker) in samenspraak met de andere departementen en de BES
2.7B	Verbetervoorstellen betrokkenheid BES bij nieuwe beleid en wet- en regelgeving Belangrijk bij de uitvoering van 'comply or explain' is het verbeteren van de toepasbaarheid en de uitvoerbaarheid van nieuw beleid en wet- en regelgeving voor de Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Daarom is op de werkconferentie van maart 2024 met de BES afgesproken dat de betrokkenheid van de eilanden bij het beleids- en wetgevingsproces wordt versterkt. Hiervoor werkt een gezamenlijke werkgroep (BZK-BES) aan concrete verbetervoorstellen. De verbetervoorstellen betreffen maatregelen voor de korte en lange termijn. Eerstgenoemde hebben onder meer betrekking op inrichting en gebruik van startnotities en de werkwijze bij consultatie. De lange termijn maatregelen hebben o.a. betrekking op de inrichting van een uitvoeringstoets BES. Deze notitie is als onderdeel van de Kamerbrief waarborgen 'comply or explain' reeds met uw Kamer gedeeld. ⁷	Doorlopend. Kamerbrief reeds met de TK gedeeld.	BZK (trekker) in samenspraak met de BES
2.8	Overige wetgeving Verkenning verdere relevante wetgeving voor Goed Bestuur is gereed en wordt verwerkt in periodieke wetgevingsoverzichten aan uw Kamer. Over de uitkomst van de verkenning wordt gesproken met de eilandsbesturen van Bonaire, Sint Eustatius en Saba.	2025-2026.	BZK (trekker)
2.9	Ondersteuning lokale rekenkamers Ondersteuning van de lokale rekenkamers van Bonaire en Sint Eustatius door de Vereniging van Rekenkamers wordt geregeld. In het bestuursakkoord met het openbaar lichaam Saba (Saba Package Agreement) is afgesproken dat Saba een rekenkamer zal oprichten in 2025. Het ministerie van BZK biedt financiële ondersteuning aan Saba om de rekenkamer op te zetten. Tevens biedt de Vereniging van Rekenkamers ondersteuning aan Saba bij het oprichtingsproces.	De Rekenkamer Saba is uiterlijk in Q4 2025 opgezet.	BZK, Bonaire, Sint Eustatius en Saba
2.10	Burgerschapsonderwijs Het ministerie van BZK en Bonaire, Sint Eustatius en Saba beschouwen gedegen burgerschapsonderwijs als een randvoorwaarde voor het versterken van democratische bewustzijn en participatie op Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Tijdens de werkconferentie van maart 2024 hebben BZK en de BES afgesproken om een impuls te geven aan het	Vanaf Q1 2025.	Bonaire, Sint Eustatius en Saba (elk eiland is trekker), BZK

⁶ Kamerstukken 2024/2025 36 600 IV 70

⁷ Bijlage bij Kamerstukken 2024/2025 36 600 IV 70.

	burgerschapsonderwijs op het eiland. In Q1 van 2025 is een lokaal programma uitgerold op de BES voor het primair en voortgezet onderwijs met behulp van educatiemateriaal en ondersteuning door ProDemos. Het ministerie van BZK ondersteunt hierin door het beschikbaar stellen van financiële middelen.		
2.11	Verbetering stelsel vergunningen, toezicht en handhaving (VTH) Burgers en ondernemers moeten er op kunnen rekenen dat ze een eerlijke kans krijgen bij het verlenen van vergunningen, dat deze tijdig worden verleend en dat hierbij zorgvuldige afwegingen worden gemaakt. Daarnaast moet de samenleving erop kunnen bouwen dat er adequaat wordt toegezien op de naleving van deze vergunningsvoorschriften en de geldende milieu-, natuur- en bouwregelgeving. Wanneer dit niet gebeurt, brengt dit mogelijk risico's met zich mee voor de volksgezondheid, natuur, milieu en omgeving. Op basis van aanbevelingen in de rapportages van de Inspectie Leefomgeving en Transport (ILT) wordt er gewerkt aan de uitvoering van het programma voor de versterking van het VTH-stelsel op Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Dit gebeurt in nauwe samenwerking met het lokaal bestuur en onder de regie van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW). De koepelorganisatie van Nederlandse omgevingsdiensten, Omgevingsdienst NL, is hier nauw bij betrokken en is in 2024 gestart met ondersteuning van de eilanden bij de versterking van het VTH-stelsel. In de komende periode werken deze partijen aan het oplossen van de grootste (VTH)-knelpunten en aan een passende en duurzame constructie, op voldoende afstand van voortgang hiervan voor de uitvoering van de VTH-taken op de eilanden. Over de voortgang hiervan wordt de Kamer eind 2025 geïnformeerd.	Eind 2025.	IenW (trekker), LVVN, BZK, VRO, Bonaire, Sint Eustatius, Saba en Omgevingsdienst NL

Prioriteit 3: De aanpak van integriteitsschendingen en het vergroten van de weerbaarheid van de rechtsstaat.

Wat willen we bereiken?

Mijlpalen prioriteit 3		
• Adequate periodieke monitoring van integriteit en veiligheid. • Samenwerking op het gebied van integriteit binnen het Koninkrijk is versterkt. • Integriteitsaanpak uitgevoerd conform beleidsreactie op WODC-rapport naar ambtelijk-bestuurlijke integriteit. • Aanpak voor het versterken van de rechtsstaat wordt ontwikkeld op basis van wensen en behoeften van de eilanden. • De aanpak van ondermijning en grensoverschrijdende (migratie)criminaliteit inclusief de grensbewaking op de BES wordt geïntensiveerd.		

Resultaten prioriteit 3	Planning	Betrokkenen
3.1 Caribisch kenniscentrum integriteitsbevordering Verkenning naar de mogelijkheden van het opzetten van een Caribisch kenniscentrum integriteitsbevordering vindt in 2025 plaats. Deze verkenning zal ingaan op de vorm en reikwijdte van het centrum. Duidelijk is dat het centrum moet fungeren als verzamelplaats, aanspreekpunt en platform voor kennis, ervaringen, wetenschappelijk onderzoek en opleidingen omtrent integriteitsbevorderingen binnen de openbare sector op de zes Caribische eilanden van het Koninkrijk. Het is de bedoeling dat dit kenniscentrum de lasten van de gebruikers verlicht, dat gebruikers elkaars ervaringen kunnen delen en inzetten bij hun werkzaamheden en dat het bijdraagt aan het netwerk van integriteitsorganisaties. Op basis van de verkenning vindt vanaf 2026 de operationalisering van het kenniscentrum plaats.	2025-2026.	BZK (facilitator), Bonaire, Sint Eustatius en Saba NB. Ook Aruba, Curaçao en Sint Maarten zijn betrokken.
3.2 Jaarlijkse Integrity Summit Dutch Caribbean Het ministerie van BZK faciliteert jaarlijks de organisatie van een integriteitstop, wat een initiatief is van de integriteitsfunctionarissen van de zes Caribische eilanden van het Koninkrijk. Het doel van deze top is om onderling kennis en ervaring uit te wisselen. Ook organisaties vanuit de veiligheidsketen die in de regio actief zijn sluiten hierbij aan. Uit de evaluatie van voorgaande edities is gebleken dat deze vorm van kennisuitwisseling op prijs wordt gesteld door de deelnemers van de zes Caribische eilanden van het Koninkrijk. In 2025 wordt de Integrity Summit georganiseerd op Aruba.	Jaarlijks (doorlopend).	Bonaire, Sint Eustatius, Saba en BZK NB. Ook Aruba, Curaçao en Sint Maarten zijn betrokken.

3.3	Voortzetting van het organiseren van waarnemingsmissies voor verkiezingen Tijdens een verkiezingswaarneming staat het verloop van het proces van de verkiezingen centraal. Verkiezingswaarnemers kijken naar processen vóór, tijdens en vlak na de verkiezingsdag. Waarnemingsmissies dragen zo bij aan de legitimiteit van het verkiezingsproces en de aanbevelingen leveren effectieve informatie op waarbij het proces van ordentelijke verkiezingen nog verder aangescherpt kan worden. De Rijksoverheid kan een faciliterende rol vervullen in het mede mogelijk maken van waarnemingsmissies op Bonaire, Sint Eustatius en Saba.	Doorlopend.	Bonaire, Sint Eustatius, Saba en BZK
3.4	Monitor Integriteit en Veiligheid Deze monitor wordt elke twee jaar uitgevoerd voor Europees Nederland. De monitor geeft inzicht in de mate waarin politieke ambtsdragers en medewerkers in het openbaar bestuur te maken krijgen met agressie en intimidatie en de mate waarin zij zich bewust zijn van de integriteitsregels en deze ook nageleefd zien worden. In 2025 wordt verkend op welke manier Bonaire, Sint Eustatius en Saba kunnen aansluiten bij de Monitor Integriteit en Veiligheid. Op basis van deze uitkomsten verschijnt in 2026 de eerste publicatie van de Monitor Integriteit en Veiligheid voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba plaat, naast de bestaande Monitor Integriteit en Veiligheid (Europees Nederland).	Verkenning in 2025, eerste publicatie in 2026.	BZK (trekker), Bonaire, Sint Eustatius, Saba
3.5	Verkenning Transparency International Nederland Transparency International Nederland zal met financiële steun van het ministerie van Justitie en Veiligheid een onafhankelijke verkenning uitvoeren op Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Deze verkenning is gericht op welke maatschappelijke organisaties zich bezighouden met de bestrijding van corruptie en de bevordering van een integriteits- en veilige meldcultuur, hun perspectief op de problematiek, welke inspanningen er al verricht worden en hoe deze inspanningen verder versterkt kunnen worden. Daarnaast wordt beoogd het perspectief van maatschappelijke organisaties in beeld te brengen op nut en noodzaak van een eiland overstijgend anti-corruptienetwerk en een TI-Dutch Caribbean Chapter.	2026	Transparency International Nederland (met financiële steun van JenV)
3.6	Aanbevelingen WODC m.b.t. integriteit Uitvoering geven aan de integriteitsaanpak naar aanleiding van het WODC rapport: 1) In 2026 worden afspraken rond inkoop en aanbesteden gemaakt. Het WODC rapport ziet inkoop en aanbesteden als kwetsbare processen. Door onder andere het vastleggen van inkoop- en aanbestedingsprocedures kunnen kwetsbaarheden worden verminderd.	2026.	BZK (trekker), Bonaire, Sint Eustatius, Saba

	2) Het onderzoek naar het beter beschermen van melders van integriteitsschendingen (waaronder klokkenluiders) wordt in 2025 uitgevoerd. Op basis hiervan wordt gezien welke acties noodzakelijk zijn voor het beter beschermen van melders. 3) In 2026 worden bestuurlijke afspraken gemaakt over het verder versterken van politiek-bestuurlijke integriteit.		
3.7A	Risicoanalyses openbare lichamen De bureaus integriteit van de openbare lichamen Bonaire en Sint Eustatius voeren reeds eigen risicoanalyses uit naar kwetsbaarheden op het gebied van integriteit binnen de eigen organisaties.	Doorlopend.	Bonaire en Sint Eustatius
3.7B	Weerbaarheidsscans RIEC Caribisch Nederland Dit jaar worden de uitkomsten van de Weerbaarheidsscans door het RIEC Caribisch Nederland opgeleverd en inclusief aanbevelingen aangeboden aan de openbare lichamen en relevante diensten van de lokale- en Rijksoverheid voor mogelijke verbeteringen. Deze Weerbaarheidsscans bieden lokale overheden inzicht in de weerbaarheid van de eigen organisatie tegen ondermijning.	Vanaf 2025.	Bonaire, Sint Eustatius, Saba, JenV en BZK (ondersteunende rol wordt verkend)
3.8	Doorontwikkeling integriteitsbeleid De openbare lichamen zijn zelf verantwoordelijk voor het realiseren en doorontwikkelen van het integriteitsbeleid. BZK ondersteunt de eilanden hierbij. Dit gebeurt onder andere door het ondersteunen van de bureaus integriteit van Bonaire en Sint Eustatius en door de financieren van de kwartiermaker op Saba.	2026.	Bonaire, Sint Eustatius, Saba, BZK
3.9	Aanpak ondermijning in de JenV-Beleidsagenda Caribisch Nederland 2026-2030 Eind 2025 wordt de nieuwe JenV Beleidsagenda 2026-2030 aan de Tweede Kamer verzonden. Deze wordt nu vormgegeven o.a. aan de hand van gesprekken met de uitvoeringsdiensten op de BES, de openbare lichamen en betrokken ministeries. Een van de thema's betreft ondermijning. In de nieuwe beleidsagenda zal er aandacht worden gegeven aan verschillende ondermijnende criminaliteit zoals drugscriminaliteit, vuurwapenproblematiek, mensenhandel/mensensmokkel en criminele geldstromen. Binnen deze onderwerpen wordt er gekeken waar de komende vijf jaar realistische stappen gezet kunnen worden om deze criminaliteit tegen te gaan.	2025.	JenV (trekker)
3.10	Wet kwaliteitsbevordering uitvoering verkiezingsproces Om de kwaliteit van het verkiezingsproces verder te bevorderen en toekomstbestendig te maken acht de regering het wenselijk meer instrumenten te	Aangenomen door de TK in april 2025, de Eerste Kamer heeft	BZK (trekker), Kiesraad, BES

	ontwikkelen die zien op de kwaliteitsbevordering voor en tijdens verkiezingen en de kwaliteitsbeoordeling na verkiezingen. De Kiesraad krijgt daarom op grond van dit wetsvoorstel een nieuwe kwaliteitsbevorderende taak met daarbij behorende verplichtingen en bevoegdheden. Onderdeel van deze nieuwe taak van de Kiesraad is het ondersteunen van het verkiezingsproces van de BES.	het voorstel in juli 2025 ontvangen.	
3.11	Wet aanscherping strafbaarstelling ronselen Dit wetsvoorstel bevat twee wijzigingen van de Kieswet voor de aanpak van het ronselen van volmachten. Een belangrijke waarborg voor betrouwbare en eerlijke verkiezingen is de stemvrijheid: kiezers moeten zelf, zonder dwang of drang, bepalen hoe zij gebruik maken van hun stemrecht en of zij al dan niet bij volmacht willen stemmen. Het is niet de bedoeling dat personen en groeperingen kiezers aanzetten tot het geven of verzamelen van volmachten. Met dit wetsvoorstel wordt explicieter in de Kieswet opgenomen dat het initiatief voor het wel of niet geven van een volmacht bij de kiezer zelf moet liggen. Daarnaast wordt de strafbaarstelling aangescherpt, waardoor bijvoorbeeld ook iemand die via sociale media oproept volmachten in te leveren hier beter onder valt. Deze regels zijn straks ook van toepassing op de BES.	Aangenomen door de TK in april 2025, de Eerste Kamer heeft het voorstel in juni 2025 ontvangen.	BZK (trekker)